

Sámediggi
Sámedigge
Saemiedigkie
Sametinget

ÁRBEDIEHTU

ÁRBBEDIEHTO/AERPIMAAHTOE

SAMETINGETS POLICYDOKUMENT
FÖR TRADITIONELL KUNSKAP

Programmet är utarbetat av Åsa Nordin Jonsson på uppdrag av Sametinget.
Omslagsbild: Marie Enoksson

© Sametinget (2010)

Innehållsförteckning

INLEDNING	6
Utgångspunkter	6
Syftet med dokumentet	6
För vem är dokumentet tänkt.....	6
Eallinbiras.....	7
ÁRBEDIEHTU	8
1) Árbediehtu – samisk traditionell kunskap.....	8
Árbediehtu, árbevirolaš diehtu och árbevirolaš mahttu	8
2) Traditionell kunskap ur ett forskningsperspektiv	9
Árbediehtu – platsbunden kunskap.....	11
Dimensioner av traditionell kunskap.....	11
3) Árbediehtu – en del av urfolkskunskapen.....	12
Holistiskt perspektiv	13
Adaptiv kunskap.....	13
Muntligt traderad kunskap	13
Artikel 8j och 10c.....	15
ETISKA RIKTLINJER	17
Innehav av kunskap	17
Vidareförmedling av árbediehtu	18
Förvaltning	19
Bibehållandet av de samiska språken.....	20
Lagring, bevarande och förvaring.....	21
In-situbevarande av árbediehtu.....	21
Ex-situbevarande av árbediehtu	21
Återkopplande av ett árbediehtu-projekt till det samiska lokalsamhället	22
Dokumentering/insamling av árbediehtu	22
Vem kan vidareförmedla och dokumentera árbediehtu?	23
Insamlingsmetodens betydelse för dokumentationen.....	24
Avtal.....	25
Anonymitet	25
Kommersialisering.....	26
Vidareförmedling, lagring och bevarande av árbediehtu genom databaser	26
AVSLUTNING	28
REFERENSER	29
BILAGOR	32

VÅR VISION:

ETT SÁPMI DÄR ÁRBEDIEHTU HAR EN LEVANDE OCH STARK POSITION I SAMHÄLLET

- Vi samer vill leva i ett *Sápmi*, där vidareförmedling, förvaltande, dokumenterande och bevarande av *árbediehtu* har sin bas i vår samiska värdegrund.
- Vi eftersträvar att ha kontroll och inflytande över vår samiska traditionella kunskap, vilket är en självklarhet utifrån folkrätten och dess föreskrifter om självbestämmande.
- Vi vill leva i ett samhälle där vi kan hämta lösningar, modeller och erfarenheter från vår *árbediehtu*, vilket är berikande såväl för oss samer som för samhället i stort.

VÅRT MÅL:

EN STARK OCH LIVSKRAFTIG ÁRBEDIEHTU

Vi samer vill leva i ett samhälle där *árbediehtu* har en central och levande roll samt är vägledande i vår samhällsutveckling. Genom integrerandet av *árbediehtu* på alla samhällsnivåer skapas ett samhälle som genomsyras av vår samiska tanketradition. Integrerandet av samisk traditionell kunskap innebär att vår samhällsutveckling har sin bas utifrån våra normer och värderingar, vilket skapar en trygghet på många plan för oss samer. *Árbediehtu* berikar samhällsdebatten för både oss samer och samhället i stort i många frågor, till exempelvis rörande långsiktigt ekologisk hållbarhet och biologisk mångfald.

I vårt samiska samhälle är vidareförmedlingen av *árbediehtu* en naturlig del av vardagen, där *áhkku* och *áddjá*¹ har en självklar plats och har en central roll i utbildningssystemen/skolan. I vårt samiska samhälle ska det ges utrymme för de traditionella överföringsmetoderna (*muitalus*² och praktisk deltagande) av *árbediehtu* i utbildningssystemet. De traditionella överföringsmetoderna ska värderas på samma villkor som andra pedagogiska metoder.

Utgångspunkten för arbetet med att utveckla ett dokument som behandlar *árbediehtu* samt vidareförmedling och dokumentation av den, har varit vår samiska värdegrund, vilken har sin bas i vår natursyn.

Vår syn på livet bildar vår gemensamma värdegrund och är mycket mer omfattande än enbart det samiska språket. Den samiska synen på naturen som ett besjälat, levande

---

¹ I dokumentet används *áhkku* och *áddjá* genomgående som benämning för den äldre generationen.

² *Muitalus* – berättelse, en samisk berättartradition som fört delar av kunskapen vidare från generation till generation

väsen står i stark kontrast till den västerländska natursynen. Vår natursyn har präglat våra värderingar, sedvänjor, sociala strukturer och relationer. (Sametingets livsmiljöprogram, Eallinbiras, s. 6)

Värdegrunden genomsyrar hela samhället och de handlingar vi företar oss, i de normer, värderingar, seder och bruk som finns, vilka ligger till grund för den samiska identiteten. Genom etiska riktlinjer kan vi styra, kontrollera och dra upp riktlinjer för vidareförmedling, förvaltning, dokumentation, bevarande av vår *árbediehtu* utifrån vår världsbild, synsätt, normer och värderingar. Riktlinjerna höjer värdet på och skyddar *árbediehtu*, både för oss själva men även för utomstående samt förklarar hur vår traditionella kunskap behandlas på ett respektfullt sätt.

INLEDNING

Utgångspunkter

Direktiven och målsättningen för policydokumentet var att skapa ett dokument som ”ska innehålla olika aspekter kring *árbediehtu* såsom etiska riktlinjer för insamling, förmedling, bevarande och förvaltning av samisk traditionell kunskap” (Sametingets tjänsteutlysning, juni 2009). Inspiration till arbetet har bland annat hämtats från andra urfolks etiska riktlinjer rörande vidareförmedling, dokumentation och forskning om traditionell kunskap. Samiska forskares och andras arbeten om traditionell kunskap/urfolksperspektiv har använts för att skapa ett dokument som har sin bas i den samiska kulturen. Sametinget och Naptek har finansierat ett antal dokumentationsprojekt om traditionell kunskap. Projektens resultat utgör också en inspirationskälla för policydokumentet. Sametingets policydokument är samtidigt en del av den generella trenden avseende urfolks riktlinjer för dokumentation av traditionell kunskap som är utvecklade av urfolken själva.

Syftet med dokumentet

Syftet med dokumentet är att främja och stärka *árbediehtu*s roll i vårt samhälle. I dokumentet presenteras ett antal riktlinjer för vidareförmedling, förvaltande, bevarande och riktlinjer för hur ett dokumentationsarbete bör gå till. Ett annat syfte med dokumentet är att inspirera oss samer till att börja vidareförmedla och dokumentera vår traditionella kunskap, såväl vår egen som andra samers, mer aktivt. Alla samer innehar *árbediehtu* och *árbevirolaš mahttu*, men i varierande mängd och som utgår från de skilda förutsättningar som finns i naturen/landskapet.

Riktlinjerna är kontextberoende och vilka riktlinjer man låter sig inspireras och vägledas av beror på vad man har för avsikt att vidareförmedla och dokumentera och vem som är traditionsbäraren. Mindre projekt om *árbediehtu* som den enskilde individen genomför själv eller tillsammans med någon äldre släkting eller annan individ, kan använda dokumentet som en inspirationskälla. Kontexten för vidareförmedlings- och dokumentationsprojekt måste vara avgörande för hur riktlinjerna tillämpas. Som exempel; om man bakar *gáhkku* tillsammans med en äldre släkting, är det inte av relevans att höra vad lokalsamhället har för inställning till det, inte heller att skapa avtal sinsemellan, för det handlar främst om att man tar del av och lär sig *árbevirolaš mahttu*, som man senare kan använda sig av och vidareförmedla till andra.

För vem är dokumentet tänkt?

Dokumentet bör fungera som en utgångspunkt för alla som på något sätt är intresserade av *árbediehtu*. Dokumentet vänder sig till flera olika användargrupper; bland annat till Sametingets kanslipersonal och politiker för att de ska ha en gemensam utgångspunkt i frågor som handlar om *árbediehtu*. Vi samer kan använda oss av dokumentet på många olika sätt, bland annat som inspirationskälla för att göra egna vidareförmedlings- och dokumentationsprojekt kring samisk traditionell kunskap, men också för att kunna ställa krav på andra som vill genomföra projekt med oss som kunskapslämnare/ traditionsbärare.

Dokumentet vänder sig även till samhället i stort, för att de ska få kunskap om hur vi samer vill att vår *árbediehtu* ska hanteras utifrån ett antal perspektiv. Det gäller såväl myndighetspersonal, forskare, museipersonal och andra som kommer i kontakt med *árbediehtu* i sitt arbete. Det ska finnas ett dokument som kan vara vägledande i arbetet med *árbediehtu* utifrån vår önskan om hur den ska hanteras.

Eallinbiras

Sametinget har 2009 antagit livsmiljöprogrammet *Eallinbiras*, vilket är ett handlingsprogram för hur vi samer bör förvalta livsmiljön på ett försiktigt, långsiktigt och hållbart sätt, för att vi ska kunna fortsätta att livnära oss utifrån de förutsättningar som naturen ger.

I *Eallinbiras* behandlas också *árbediehtu* eftersom kunskapen om hur man förvaltar naturen på ett samiskt sätt återfinns där, samtidigt som också de materiella, sociala och mentala bitarna av *árbediehtu* belyses. Ur programmet framkommer det att *árbediehtu* inkluderar mycket mer än bara traditionell kunskap relaterad till biologisk mångfald och ekologisk hållbar utveckling. Sametingets policyprogram för traditionell kunskap – *árbediehtu*, vidareutvecklar denna aspekt, att *árbediehtu* genomsyrar hela den samiska kulturen, (normer, värderingar, handlingar osv.) vilket gör det omöjligt att dela upp *árbediehtu* i olika fack. *Eallinbiras* har definierat hur *árbediehtu* och modern kunskap bidrar till ett hållbart samhälle och därför har det inte varit relevant i detta dokument att behandla dessa frågeställningar.

I *Eallinbiras*-programmet har delmål för *árbediehtu* utvecklats som behandlar den samiska kulturen i ett antal materiella grupper och inom varje grupp finns det mentala aspekten också representerad. Delmålen är: *Biebmu, Dearvalasvuohhta, Ráhkadeapmi, Ealáhusat, Giella, Oahppan, oktovuoddad, Halddaseapmi*.³ För varje delmål finns målsättningar för vad Sametinget och den enskilde individen kan göra.⁴ Policydokumentet för *árbediehtu* ställer sig bakom dessa delmål och det utvecklade handlingsprogrammet, därför att de bidrar till att betydelsen av vår egen kunskap tydliggörs. *Árbediehtu* vidareförmedlas och dokumenteras genom handlingsprogrammets mål samt att det uppmuntrar oss samer till att använda och dela med oss av vår traditionella kunskap. Policydokumentet och *Eallinbiras*programmet kompletterar varandra och fyller olika syften och funktioner.

---

³ För mer information kring de olika delmålen hänvisas till Livsmiljöprogrammet *Eallinbiras*.

Översättning av de samiska orden i den följd de står uppräknade i löptexten; mat, hälsa, byggnader, näringar, språk, lärandet, relationer och förvaltning.

⁴ Se bilaga F

ÁRBEDIEHTU

1) *Árbediehtu – samisk traditionell kunskap*

Grunden för vår *árbediehtu* är relationen mellan natur-djur-människa. *Árbediehtu*, där bland annat arv, traditioner, sedvänjor och levnadssätt inkluderas är grundstenarna för vår samiska kultur och vår identitet. *Árbediehtu* ger oss förutsättningar att kunna leva ett så bra liv som möjligt, och den ger oss vägledning också på ett immateriellt⁵ plan. För oss samer är inte *árbediehtu* en gammal eller ålderstigen kunskap, utan den inkluderar även kunskap som används idag och som också vidareutvecklas.

Árbediehtu kan förklaras på följande sätt;

(...) *árbevirolaš mahttu ja diehtu*⁶, kan förstås som en samisk kunnen og viten som er arvet fra foregående generasjoner, der er årtusengammel utøvelse som reindrifts-, jeger- og fangstfolk spiller in, som har lagt ett felles grunnlag i det samiske samfunn for en fortrolighet med bl.a. bruk av arktiskt landskap, vær, klima, og dyreliv, som er en kunnskap basert på erfaring med det i en lang svært tidsperiode, og som er inkorporert i kultur og sosial organisasjon, blant annet. (Bergstrøm 2001)

Árbediehtu är kunskap som flertalet i den äldre generationen haft förmånen att förvärva genom de traditionella överföringsmetoderna, men som många i den yngre generationen inte har fått ta del av. De naturliga överföringsmetoderna, genom muntligt berättande och att barnen förvärvar kunskap genom att vara med har förändrats till följd av bland annat andra samhällen påverkar vår kultur både materiellt och immateriellt. Mycket av det traditionella kunnandet är inte längre sådan kunskap som behövs för att överleva, därför förs den inte vidare. För att *árbediehtu* ska leva vidare krävs det att den används aktivt. Det är av betydelse att vår kunskap vidareförmedlas och bevaras, för där finns nycklarna till våra levnadssätt. *Árbediehtu* utgör basen för att kunna fatta rätt beslut i de traditionella näringarna som vi har livnärt och fortfarande livnära oss på. Utan *árbediehtu* hade vi/ har vi inte några förutsättningar att livnära oss och försörja oss inom de olika ekologiska nischerna som finns i Sápmi. Vår *árbediehtu*, fastän den bygger på andra modeller och strukturer ska betraktas som jämlik andra samhällens kunskapssystem.

*Árbediehtu, árbevirolaš diehtu och árbevirolaš mahttu*⁷

Det finns ett antal olika benämningar för traditionell kunskap på samiska, bland annat *árbediehtu*, *árbevirolaš diehtu* och *árbevirolaš mahttu*. Dessa ord kan inte användas som synonymer för varandra utan har olika innebörder. *Árbediehtu* kan betraktas som ett mer

---

⁵ Immateriell – andligt plan/abstrakt plan

⁶ *Árbevirolaš mahttu ja diehtu* - traditionellt kunnande och vetande

⁷ I en antologi som ges ut av Sámi allaskuvlas *árbediehtu*-projekt hösten 2010 presenteras terminologin kring *árbediehtu* och dess innebörd närmare.

övergripande ord för samisk traditionell kunskap. *Árbi* betyder arv och *diehtu* kunskap. *Árbediehtu*;

clarifies knowledge as both information and the process, emphasizes different ways to gain, achieve or acquire knowledge. The concepts indicates indissoluble ties between the past, the present and the future, which is validated by *árbi* 'heritage:inheritance'. (Porsanger, 2010)

Diehtu kan kopplas till det samiska ordet *diehtit* (att veta). I *árbevirolaš diehtu*, innehar en person de teoretiska kunskaperna om hur man utför en handling, men behöver inte ha praktisk erfarenhet av den. Ett annat ord som används när det talas om samisk traditionell kunskap är *árbevirolaš mahttu*, vilket innebär att en person har den praktiska kunskapen om hur man utför en handling, t.ex. hur man skär och tillvaratar skohö. Personen ifråga har egna erfarenheter om hur man utför den efterfrågade handlingen. De olika orden som används för samisk traditionell kunskap, visar på hur nyanserat begreppet är i den samiska världen.

2) Traditionell kunskap ur ett forskningsperspektiv

Traditionell kunskap är mångfasetterad och kunskaperna är utvecklade ur tusentals år av noggranna observationer, granskning och överlevnad i ett komplext ekosystem (...).

(Oskal, Turi & Sundset 2007. Översättn. Tunón)

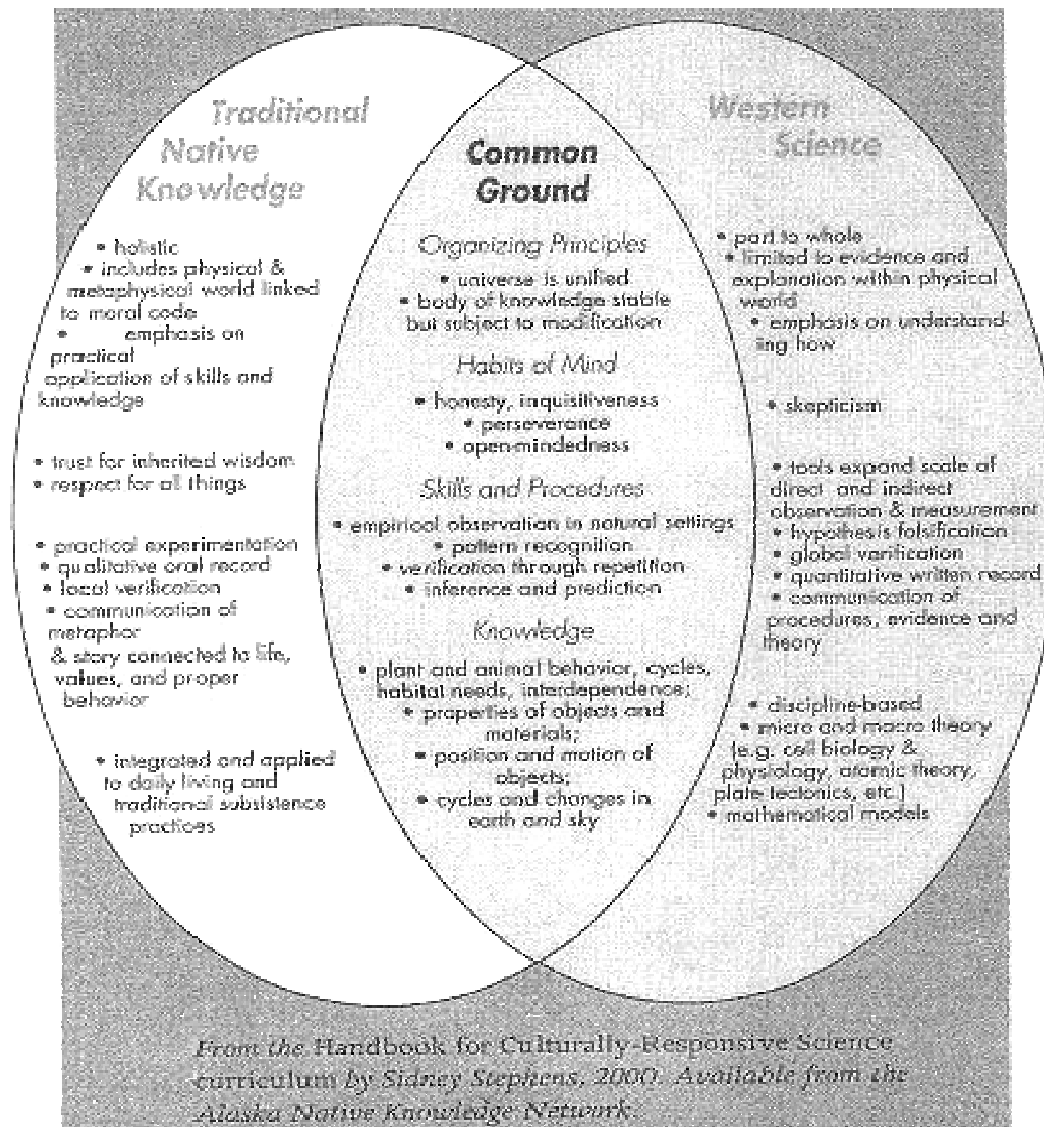
Traditionell kunskap ska inte betraktas som en motsättning till vetenskaplig modern kunskap, utan det är två kunskapstraditioner som existerar sida vid sida och kompletterar varandra. Det traditionella kunskapsparadigmet ska inte ersätta vetenskapliga kunskapstraditioner utan det handlar om att *árbediehtu* ska värderas och respekteras på samma sätt som andra kunskapsparadigm. Den vetenskapliga forskningstraditionen kan ha en negativ inverkan på traditionell kunskap, eftersom den söker efter en objektiv och universell sanning⁸, vilket inte återfinns i de traditionella kunskapssystemen, eftersom de har sin bas i andra värdegrunder. Den traditionella kunskapen kan beskrivas med att det inte förekommer motsatsförhållanden, varken mellan det jordnära/praktiska/materiella och det andliga/immateriella, inte heller mellan empiri⁹ och objektivitet och det heliga/intuitiva.

---

⁸ Saklig och allmängiltig kunskap

⁹ Erfarenhetsbaserad kunskap

Bild 1. Skillnader mellan traditionell kunskap och västerländsk vetenskaplig kunskap

I bilden framgår det vad som skiljer de olika kunskapsparadigmen åt, men även vad som förenar dem. Kunskapsparadigmen konkurrerar inte med varandra utan har olika sätt att betrakta samhället/kulturen/omvärlden på. Vilket perspektiv man väljer i vidareförmedlings- och dokumentationsprojekten har betydelse för slutresultatet. Vidareförmedling, forskning och dokumentation om traditionell kunskap bör ha sitt avstamp från den aktuella kulturens värderingar. Urfolken ska ha inflytande över hur deras traditionella kunskap presenteras för utomstående.

Árbediehtu – platsbunden kunskap

Árbediehtu är både immateriell eller materiell till sin natur, en kunskap som individen bär med sig. Kunskapen kan många gånger kopplas till specifika platser i naturen, till exempel var man vadar bäckar, var man plockar *juobmo*. Den samiska traditionella kunskapen finns också i kulturlämningar i naturen, till exempel heliga platser, *geddilämningar*¹⁰, kåtatomter och mycket mer. Det är en specifik kunskap som vi samer som lever i specifika områden har. Vi samer innehar kunskapen att avläsa naturen och de lämningar som finns där på ett annat sätt än utomstående. Många av platserna visar oss att våra förfäder har brukat marken före oss och att de har brukat den på ett hållbart sätt. Dessa lämningar ger oss samer också historiska kopplingar till området. Den här kunskapen återfinns i vår *árbediehtu*, utan den har vi inte kunskapen eller förmågan att avläsa naturen. Ett tydligt exempel på sådan kunskap är en *geddi*, för utomstående är en *geddi* främst en gräsbevuxen plats i fjällvärlden, som kan vara trevlig att rasta på eller tälta på någon natt. För oss samer säger en *geddi* så mycket mer, den visar på att våra förfäder har brukat marken, vi vet att de mjölkade renarna på dessa platser, varje *geddi* brukades av en specifik familj, samtidigt som det också fanns *geddi* som många familjer brukade gemensamt. Vi innehar kunskapen att i närheten av en *geddi* finns det många gånger fler lämningar efter våra förfäder, bland annat kåtaplats, eldstäder, kallkällor o.s.v. Den här formen av traditionell kunskap är lika viktig att vidareförmedla, dokumentera och bevara, som andra former av traditionell samisk kunskap. Lämningarna visar att de samer som livnärt sig i område före oss faktiskt har lämnat spår i naturen, som påverkat dess utseende. Bruket har dock inte haft en negativ inverkan på de naturresurser som finns i området.

Dimensioner av traditionell kunskap

Den traditionella kunskapen återfinns i många dimensioner i samhället, och kan delas in på följande sätt. Dimensionerna är inte avgränsade från varandra utan överlappar varandra flertalet gånger.

I) En dimension handlar om kunskap om djur, växter, mark, landskap etc., identifiering och klassificering av tidigare nämnda grupper, livshistorier. Informationen utgår från empiriska erfarenheter och har betydelse för överlevelseförmågan i olika ekologiska nischer. Det är här som den "traditionella ekologiska kunskapen" oftast återfinns.

II) En annan dimension utgörs av resursförvaltningssystem som har sin utgångspunkt i den lokala miljön och de förutsättningar som finns där. Till varje lokalt resursförvaltningssystem har det utvecklats olika praxis, verktyg och tekniker för att befolkningen ska kunna försörja sig i området.

---

¹⁰ Renvall

III) Ytterligare en dimension består av olika kunskapsinstitutioner, t.ex. samebyn, *siidan*¹¹, släkten och familjen. De skapar gemensamma sociala minnen och har inläringssystem som vägleder människorna som lever i samma ekologiska nischer och geografiska områden, med andra ord de formar normer, regler och koder för hur man får bete sig i livsmiljön.

IV) Sen finns ytterligare en dimension som utgörs av världsbilden, vilken formar vår miljöförståelse och hjälper oss att tolka vad vi ser. Som exempel för denna nivå kan nämnas religion, etik och trossystem etc. Världsbildsnivån och dess innehåll är den nivå som kopplar samman de olika nivåerna och skapar en innebörd till det som vi kallar för traditionell kunskap.

Dessa fyra dimensioner bildar den traditionella kunskapen sett ur ett helhetsperspektiv. Det förtydligar också varför den traditionella kunskapen kan skilja sig mellan områden, som geografiskt ligger nära varandra. Traditionell kunskap är komplext och återfinns i många olika skepnader och har skilda innebörder. Både traditionell kunskap och *árbediehtu* kan inordnas i det mer övergripande och internationella begreppet urfolkskunskap.

3) *Árbediehtu* – en del av urfolkskunskapen

Indigenous knowledge is understood as the commonsense ideas and cultural knowledge of local peoples concerning the everyday realities of living. They encompasses the cultural traditions, values, belief system and world views that, in any indigenous society, are imparted to the younger generation by community elders. They also refer to worldviews that are products of a direct experience of nature and its relationship with the social world.

(Dei, Hall & Rosenberg 2000)

Urfolken och andra folkgrupper som lever i periferin, är de befolkningsgrupper som längst bevarat sin traditionella kunskap, speciellt i jämförelse med många andra samhällen. Det kan till stor del förklaras med att urfolken fortsatt att leva på sina traditionella försörjningssätt och därmed har kunskapen vidareförmedlats, samtidigt som de anpassat sina kulturer och kunskapssystem efter andra samhällens moderniseringsprocesser. Många urfolk har uppmärksammat att deras traditionella kunskap får allt mindre betydelse för de yngre generationerna. Traditionell kunskap är idag utsatt för en kunskapserosionsprocess. Det beror bland annat på att urfolkssamhällen blir påverkade av industrialiserings- och moderniseringsprocesser, utbildningssystem, miljöförändringar och att världen utvecklas till att bli alltmer kulturellt homogen. Nya värderingar och handlingsförfarande börjar ersätta de gamla grundprinciperna. På grund av denna medvetenhet har vidareförmedlings- och bevarandefrågor om den egna traditionella kunskapen blivit av allt större relevans bland urfolken.

Det finns ingen universell traditionell kunskap bland urfolken, eftersom det inte finns två exakt likadana urfolkssamhällen. Bland urfolken kan det finnas kulturelement och

---

¹¹ Vinterbetesgrupp eller arbetsgrupp inom rennäringen

traditionell kunskap som påminner om varandra. I det gemensamma urfolksperspektivet, finns det utrymme för de skillnader som finns mellan urfolkens traditionella kunskaper. Inom urfolksparadigmet finns det inte någon strävan mot en homogenitet utan heterogeniteten är styrkan med paradigmet. Urfolkskunskap består av en mängd av lokala traditioner och det gemensamma kännetecknet för den är att den är holistisk, adaptiv och muntlig traderad.

Holistiskt perspektiv

Urfolkens traditionella kunskaper, dit *árbediehtu* räknas, är holistiskt, vilket innebär att människan och miljön (omgivningen) ska betraktas och behandlas som en helhet. De två hör ihop och kan inte särskiljas från varandra, speciellt inte om man ska dokumentera traditionell kunskap. Vidareförmedling och dokumentation av *árbediehtu* ska ske utifrån ett helhetsperspektiv så långt det är möjligt, där både förarbete, själva genomförandet och efterarbetet av aktiviteten dokumenteras. Dokumentationsprocessen måste ta hänsyn till de olika dimensionerna som beskrivits tidigare.¹² Utan helhetsperspektivet kan dokumentationen av traditionell kunskap bli förvanskad och en felaktig bild av *árbediehtu* bevaras. Det som dokumenteras utan ett holistiskt perspektiv kan betraktas som ett "kunskapsklipp" av en specifik handling från en specifik tid och miljö.

Adaptiv kunskap

Árbediehtu har genom generationer anpassat sig efter de rådande omständigheterna i miljön och omgivningarna. Det är en dynamisk¹³ kunskap, där nya värderingar och bruk kan integreras utan att helhetsperspektivet förloras. *Árbediehtu* förändras kontinuerligt efter de rådande samhällsstrukturerna. Det kan handla om samma aktiviteter som tidigare generationer praktiserade, men att nya tekniker som underlättar genomförandet har introducerats. En förutsättning för att nya idéer och tekniker ska kunna integreras med redan befintlig traditionell kunskap, är att det "nya" sammanfaller med redan existerande strukturer och värderingar. Det är en ständigt pågående process, att *árbediehtu* produceras och reproduceras. Det hör också till processen att gammal kunskap som inte används längre försvinner ut ur systemet.

Muntligt traderad kunskap

Den traditionella kunskapen är många gånger en kollektiv kunskap som individerna innehar. Vissa delar av *árbediehtu* kan betraktas som specialistkunskap för olika samiska grupper, samtidigt som andra delar mer eller mindre redan försvunnit, samt att inom andra områden är *árbediehtu* fortfarande stark och lärs ut på det traditionella sättet. Vi samer var länge var ett skriftlöst folk, vilket har inneburit att vi har förlitat oss på andra inlärningsmetoder; muntlig trädning¹⁴ och praktiskt deltagande. Kunskapen förmedlades/förmedlas bland annat genom berättelser som fyllde olika syften. Barnen fick

---

¹² Se avsnittet "Dimensioner av traditionell kunskap"

¹³ Dynamisk – förändringsbar, levande

¹⁴ Trädning – överföring

redan från unga år ta del av dessa berättelser och lärde sig genom dem den samiska värdegrunden, seder, traditioner, nyttokunskaper etc. Mycket av kunskapen är av sådan karaktär att den bara kan läras ut genom att man är med, t.ex. hur man arbetar i ett rengärde. Annan kunskap fås genom *muitalus* som berättas vid olika tillfällen, ofta på ett naturligt sätt i en naturlig situation.

Suvččageapmái lea okta buorre goansta, go dakkaviđe go fuomáša ahte lea suvččagan de galgá deaddit ja ruvvet muohttagiinna nu guhká go máhccá ruoktot, ja eallá fas dat. Muhto ii ábut bajildusmuohta, muhto dat galgá dat muohta mii gohččojuvvo seanjážin, ja dat lea jur eatnama vuostá dansoarttat muohta.¹⁵ (Turi 1987, s. 120)

Barnen lär/lärde sig också genom att iaktta och delta när handlingar/aktiviteter utförs/utfördes och får/fick olika arbetsuppgifter allt eftersom de förväntades behärska/klara av dem. Det var en naturlig kunskapsöverföring i samhället, som ingen reflekterade något närmare över. Den överföringsmetoden har sina anor långt tillbaka i tiden och pågår fortfarande, men har försvagats. Det samiska samhället har förändrat sig, vilket har påverkat förutsättningarna för överföringen av *árbediehtu*, barn och vuxna tillbringar i dagsläget inte lika mycket tid tillsammans i de miljöer där vidareförmedling förr skedde naturligt. För det samiska samhället är det viktigt att *árbediehtu* och dess naturliga överföringsmetoder värderas på samma sätt som annan skolkunskap. Mycket av *árbediehtu* lär sig barnen enklast genom att få vara med den äldre generationen när olika aktiviteter utförs. Den tysta kunskapen, som är svår att dokumentera lärs ut genom deltagande i det vardagliga livet, och för samiska barn är det viktigt att få lära sig kunskapen på ett naturligt sätt, eftersom den utgör en del av deras identitet som samer. Det skapar förutsättningar för de att bli trygga i sin samiska identitet. Hur man hittar i naturen och hur man läser naturen är exempel på sådan kunskap som kan vara svår att dokumentera, eftersom den kunskapen skiljer sig åt mellan olika geografiska lokalteter. Får barnen förutsättningar att vara med i olika miljöer lär de sig på ett naturligt sätt. *Árbediehtu* måste läras ut, till såväl ung som gammal, om den ska finnas kvar i framtiden.

Det är betydelsefullt att både den samiska kvinnans och mannens *árbediehtu* vidareförmedlas och dokumenteras. I det samiska samhället har arbetsuppgifterna delvis varit uppdelade efter könen och därför skiljer sig deras vetanden och kunnande åt. För att vidareförmedlingen och dokumenteringen av *árbediehtu* ska bli så allomfattande krävs det att bägge könen kunskaper bevaras. Om vidareförmedlings- och dokumentationsprojektet avser kvinnliga ansvarsområden bör det vara samiska kvinnliga traditionsbärare som utgör sagespersonerna och viceversa om det gäller manliga ansvarsområden. Givetvis kan det finnas undantag, där representanter för det motsatta könet är kunniga om sådant som normalt kan betraktas som tillhörigt det andra könets ansvarsområden. Dessa personer bör i

---

¹⁵ Mot förfrysning finns det en bra konst: genast man märker, att man förfrusit någon kroppsdel, så skall man trycka och gnida den med snö, ända tills blodet vänder tillbaka och den får liv igen; men den översta snön hjälper inte, utan det får lov att vara den snö, som kallas *sænjaš* (kornig snö), och den sortens snö är alldeles intill marken. Turi, Johan (1987) *Muitalus samid birra* – en bok om samernas liv. Umeå.

så fall också anlitas som informanter. Det finns ofta bakomliggande orsaker till varför de lärt sig dessa arbetsuppgifter, t.ex. att det inte fanns några pojkar i familjen och därför fick flickorna lära sig manliga ansvarsområden, för att vardagslivet skulle fungera eller viceversa.

Artikel 8j och 10c

Internationellt sett har den traditionella kunskapens betydelse stärkts genom ett antal internationella konventioner. Det gäller traditionell kunskap som handlar om hållbar utveckling och bevarande av biologisk mångfald. Ur de olika konventionerna¹⁶ framkommer det tydligt att urfolken innehar kunskaper som är värdefulla och bör tillvaratas, inom ovan nämnda teman. Konventionen om biologisk mångfald och dess artikel 8j kan betraktas som ett grunddokument för arbetet med traditionell kunskap.

(...) med förbehåll för dess nationella lagstiftning respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

(Konventionen om biologisk mångfald, artikel 8j).

En annan artikel i samma konvention ger också ett visst skydd för den samiska traditionella kunskapen, nämligen artikel 10c:

Skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart nyttjande. (Konventionen om biologisk mångfald, artikel 10c)

Artikel 8j och 10c bör kunna stärka samisk traditionell kunskap, innovationer och praxis, där det är möjligt och så länge den överensstämmer med övrig nationell lagstiftning. Bestämmelserna i konventionen är legalt bindande, men det finns ingen mekanism som kontrollerar att länderna verkligen följer den. Länderna riskerar således inte att bli bestraffade om de bryter mot konventionens innehåll. Det råder dock en internationell enighet om att urfolk, har en speciell relation till sina egna landområden och naturresurser, samt att urfolkskulturer bland annat uttrycks genom bruket av naturen, områden och resurser. I de olika projekt som finansierats av Naptek och Sametinget, samt andra projekt som genomförts om *árbediehtu* kan man möjligtvis konstatera att den samiska befolkningen betraktar traditionell kunskap på ett mer omfattande sätt än vad som definieras artikel 8j.

---

¹⁶ Det finns ett antal artiklar, konventioner etc. där traditionell kunskap behandlas i ett eller annat sammanhang och ett urval av dessa finns redovisade i Bilaga C.

I alt arbeid hade man med seg bestemte sinnstilstander, tankar, ord og varemåter, og dette var elementer uatskillige fra kunnskapen om hvordan arbeidet skulle utføres. Kunnskapen om for eksempel slakten besto ikke bare av tekniske ferdigheter og viten om hvordan man slakter og parterer. De besto også av regler og ritualer som gjaldt for alt fra avlivningen og helt til maten var spis tog resterne skulle håndteres. (Sara, 2004, s. 119)

Árbediehtu inkluderar for oss samer mycket mer än bara bruket av mark och vatten, även om just dem är själva förutsättningen för den samiska kulturens fortlevnad. Exempelvis är *jojken*, *muitalus* och språket alla uttryck för olika former av *árbediehtu* som många samer har. För oss samer är det viktigt att den traditionella kunnskapen lever vidare, oavsett om den är kopplad till nyttjandet av den biologiska mångfalden eller inte. Konventionsartiklarna bör därför ha en öppen tolkning och att tolkningsföreträdet vad som är *árbediehtu* ska finnas hos oss samer.

ETISKA RIKTLINJER

Urfolk, däribland i Kanada och Alaska har utvecklat etiska riktlinjer för både dokumentation av och forskning om traditionell kunskap, för att skydda kunskapen från bland annat exploatering och kommersialisering. Det är inte möjligt att kopiera etiska riktlinjer från ett annat urfolk och föra över dem till vårt samiska samhället, eftersom varje kultur är unik och har skilda världsbilder, strukturer etc. Världsbilden i kulturen styr synsättet på etik.

För att skydda *árbediehtu* krävs det att det finns etiska riktlinjer, som dokumentationsprojekt bör respektera, ta hänsyn till och ha sin utgångspunkt ifrån. Utvecklandet av etiska riktlinjer handlar om att skapa respektfulla och ansvarsfulla relationer samt praxis som har sin utgångspunkt från vårt samiska samhälle och som frångår de tidigare asymmetriska¹⁷ relationer som härstammar från ett kolonialistiskt tankesätt. Genom etiska riktlinjer kan ett förtryck undvikas, och förtrycket kan inte heller ske genom hävdandet av vetenskap/forskning, vilket varit vanligt förekommande tidigare. Vi samer ska själva ansvara för utvecklandet av dessa riktlinjer, för hur *árbediehtu* ska bevaras, förvaltas, användas, vidareförmedlas utifrån vår kultur.

It is highly desirable that those interacting with indigenous and local communities respect the integrity, morality and spirituality of the cultures, traditions and relationships of indigenous and local communities and avoid the imposition of external concepts, standards and value judgment in intercultural dialogue. (UNEP/CBD/COP/10/2)

Innehav av kunskap

Árbediehtu är en immateriell egendom, som tillhör oss samer, eftersom ingen annan folkgrupp innehar den specifika kunskapen som avses med begreppet *árbediehtu*. *Traditional knowledge is the intellectual property of indigenous communities and the holders of this knowledge* (EIA-guide). *Árbediehtu* är både kollektivt och individuellt innehavd, vilket möjliggör att vi samer kan använda oss av den och vidareförmedla den till kommande generationer. *Samisk kunskap är samernas egendom* (Helander 1998). Det innebär också att gemensamma symboler ska få fortsätta att vara kollektiva och att inte någon, oavsett etnisk tillhörighet ska hävda enskild äganderätt på dem. Patentverket ska därför inte ge patenträttigheter till enskilda individer på vad som kan betraktas som kollektiva symboler, *árbediehtu* och så vidare som finns i den samiska kulturen. *Árbediehtu* är sådan till sin karaktär att det aldrig har varit aktuellt med individuellt ägande av den, eftersom den var den direkta förutsättningen för att kunna livnära sig i Sápmi. Andra samhällens metoder för att skydda sin kunskap, t.ex. genom patent och copyright fungerar inte lika bra för urfolkssamhällen, eftersom stora delar av den traditionella kunskapen är kollektivt ägd och har skapats genom flera generationers bruk av omgivningen i specifika områden. Patenttagande av kollektiv egendom kan skapa problem inom lokalsamhället, för vem har

---

¹⁷ Asymmetriska – ojämlika

mer rätt till den kollektiva kunskapen än någon annan. Att skydda innehav av *árbediehtu* genom nationell och internationell lagstiftning är också förenat med svårigheter, eftersom dessa lagstiftningsåtgärder är anpassade efter andra kulturer. Därför är det viktigt att *árbediehtu*, tillerkänns samerna, att den respekteras som både den kollektiva och individuella kunskap som den faktiskt är och har varit.

Innehavet av *árbediehtu* kan delas in på följande sätt; en mer övergripande och allmän kunskap som flertalet samer har kunnande om, områdesspecifik kunskap, skilda samiska gruppers kunskap, *árbediehtu* som finns inom de olika samiska släkterna och en kunskap som finns inom specifika familjer. Den mer övergripande kunskapen återfinns i vår natursyn, den områdesspecifika kunskapen kan knytas till kunskapen om hur man finner i ett specifikt område. Kunskap som kategoriseras som specialistkunskap kan t.ex. knytas till olika former av näringsutövande, t.ex. slöjdare har idagsläget en kunskap som inte varje samisk person innehar längre. Samisk släktkunskap kan handla om specifika *muitalus*, jofkar och liknande som hör samman med en specifik släkt, och familjebunden kunskap kan kopplas till var familjen skär skohö, plockar *juobmo* och liknande aktiviteter.

Árbediehtu är ett gemensamt kulturarv, som skiljer sig åt mellan olika regioner och individer.

I ursprungliga och lokala samhällen kan resurser och kunskaper vara såväl kollektivt som individuellt ägd. De som interagerar med ursprungliga och lokala samhällen ska sträva efter att förstå balansen mellan kollektiva och individuella rättigheter och skyldigheter.
(UNEP/CBD/COP/10/2)

Innehavet av *árbediehtu* är kontextberoende och det finns inte några generella riktlinjer för vilka samer som innehar vilken kunskap. *Árbediehtu* kan variera mycket mellan olika individer. Inför varje vidareförmedlings- och dokumentationsinsats måste den som utför arbetet bilda sig en uppfattning om till vilken grupp samer eller individer som kunskapen tillhör. Om man som utomstående kommer till ett område där det bor samer, och är intresserad av hur man syr med tenntråd, måste man genom samtal i lokalsamhället försöka få fram vilka samer som innehar den specifika kunskapen som man är intresserad av. Bara för att man är same innebär det inte att man automatiskt har kunskap om tenntrådsbroderier, även om man har tenntrådsbroderat bälte och barmkläde. Det är viktigt att kunskapen dokumenteras utifrån traditionsbärare som har kunskapen som *árbevirolaš mahttu*.

Vidareförmedling av *árbediehtu*

Insamlad dokumenterad traditionell samisk kunskap ska inte bli liggande hemma hos privatpersoner eller i arkiv, utan den måste vidareförmedlas. Vidareförmedling måste ske till både barn och vuxna, eftersom nyckeln till den samiska kulturen återfinns där. Genom vidareförmedling av *árbediehtu* får andra möjlighet att lära sig delar av den och framförallt får den samiska traditionella kunskapen möjligheter att leva vidare och fortsätta utvecklas. Vidareförmedling är också viktigt ur ett pedagogiskt perspektiv. Genom bra förmedlingsinsatser/verktyg får vi nya möjligheter, redskap och förutsättningar att föra vidare *árbediehtu* till våra barn, barnbarn och andra. I vidareförmedlingen kan *áhku* och

áddjá (elders) ha en central roll, de innehar *árbediehtu* och kan koppla samman dåtid och nutid.¹⁸ I skolan kan samisk traditionell kunskap integreras genom projekt/temaarbeten, intervjuer med traditionsbärare och att dessa också bjuds in till skolan för att dela med sig av sin kunskap. *Árbediehtu* bör integreras på ett naturligt sätt i skolan och värderas utifrån samma grunder som andra ämnen. När de traditionella överföringsmetoderna försvagats, bör skolan få central roll som förmedlare av *árbediehtu*.

Vidareförmedling kan ske på många sätt; såsom studiecirklar, projekt i skolan, böcker, ljudböcker, artiklar, utställningar, filmer, föreläsningar. Om kunskaperna bara samlas in och inte vidareförmedlas aktivt, kommer vår *árbediehtu* att försvinna på sikt. Vidareförmedlingen är kanske den viktigaste uppgiften, om *árbediehtu* ska fortsätta vara en levande kunskap som har inverkan på vårt sätt att se på oss själva, vårt samiska samhälle, vår värdegrund, våra näringar och varför vi agerar som vi gör i olika situationer. Genom att ställa krav på att vidareförmedling är ett måste för alla dokumentationsprojektet, höjer vi värdet och kvaliteten på den kunskap som samlas in.

Förvaltning

Árbediehtu hör hemma i Sápmi därför ska vi samer ha förvaltnings- och beslutsrätt över den. Med förvaltning avses att det är samerna som ska ha bestämmanderätt över hur *árbediehtu* används, dokumenteras bevaras/lagras och vidareförmedlas. Utomstående ska inte ha inflytande över *árbediehtu*, för att undvika att de bestämmer när den är relevant att användas och när den inte är det. Anser vi samer att *árbediehtu* är av relevans i någon fråga bör det omliggande samhället också acceptera det. Förvaltning utifrån vår samiska värdegrund är ett sätt att skydda kunskapen från att missbrukas av andra. Med samisk förvaltning stärks *árbediehtu* och vi samer får större inflytande över den.

---

¹⁸ Se t.ex. Gällivare sameskolas forskningsprojekt, *Gal dat oahppa go stuorrula*.

Bibehållandet av de samiska språken

Traditionell kunskap om djur, landskap, klimat, etc. bevaras i språket i form av exakta uttryck och precisa termer som beskriver det som är viktigt för att nyttja naturens resurser för att understödja överlevnad och överförs främst genom muntlig tradition och egna observationer. (Oskal, Turi & Sundset 2007. Översättning: H. Tunón)

Det samiska språket är oerhört viktigt i arbetet med *árbediehtu*. I de samiska språken finns många ord och begrepp som representerar *árbediehtu*. De är utvecklade under de förutsättningar som våra förfäder levde i och utifrån de aktiviteter som de genomförde. Språket är nära sammankopplat med aktiviteter. När aktiviteten upphör försvinner både kunskapen om den och tillhörande terminologi. Det finns många specialuttryck som är svåröversatta och när dokumentationsarbetet görs på samiska bevaras uttrycken till kommande generationer. Utan aktiv språkbevaring av ord, uttryck och liknande försvagas och förminskas *árbediehtu*. Samiska ord och specialuttryck ska i första hand användas i vidareförmedlings- och dokumentationsarbetet. Översättningar bör finnas med så att även de som inte behärskar samiska förstår vad som avses, men också får förutsättningar att lära sig samiska uttryck. Om man ser till alla benämningar som finns på snö, renhårens färg, slöjden etc. framkommer det tydligt att *árbediehtu* är en del av de samiska språken och att de inte kan frikopplas från varandra.

Vidareförmedling och dokumentation av *árbediehtu* ska ske så långt som det är möjligt på samiska. För samisktalande samer kan det vara lättare att uttrycka sig på sitt modersmål och framförallt om de ska tala om samiska göromål/*árbediehtu*. I dokumentationsarbetet ska det språk som traditionsbäraren känner sig mest bekväm i användas, vilket ger bäst förutsättningar för en vällyckad vidareförmedling och dokumentation. Likafullt är det också viktigt att *árbediehtu* dokumenteras i de områden där språket har försvunnit och med individer som inte pratar samiska. Många gånger lever de samiska orden kvar fastän huvudspråket nu är svenska.

De traditionella samiska namnen i landskapet/miljön ska användas i dokumentationsprojekt, eftersom själva namnet kan ge mer information än vad bara stället heter. De traditionella namnen kan beskriva eller förtälja något som inte framkommer om man inte behärskar samiska. Vår *árbediehtu* finns också i namnen i landskapet. Genom att dokumentera de samiska namnen på platser och de aktiviteter som där ägt rum, sker också en dokumentation som visar på att vi samer har använt/brukat området.

Språket fyller en central roll i *árbediehtu*, språket/orden ger information/kunskap till individen som innehar kunskapen att tolka orden och dess innebörder, exempelvis släkterminologin. Kunskap som underlättar vardagsarbetet och samarbetet i olika aktiviteter.

Lagring, bevarande och förvaring

All dokumentation och lagring av *árbediehtu* innebär att kunskapen lyfts ur sitt sammanhang där den används. Det finns en risk att den traditionella kunskapen förlorar sin dynamik¹⁹ och kumulativa funktion²⁰ och istället övergår till att bli en statisk²¹ traditionell kunskap. Samma kunskap kan i verkligheten vidareutvecklas på grund av yttre orsaker, t.ex. att nya tekniker utvecklas som underlättar arbetet. Styrkan i traditionell kunskap är att den är anpassningsbar. Det likafullt viktigt att kunskapen dokumenteras, bevaras och lagras, eftersom den samiska befolkningen då får förutsättningar att återta *árbediehtu* som de har förlorat i många avseenden. Genom ett återtagande är det möjligt att börja använda kunskapen igen, vidareförmedla den och att föra den vidare. All *árbediehtu* är inte möjlig att återta och låta bli levande, eftersom de yttre samhällsstrukturer har förändrats.

In-situbevarande av árbediehtu

Vidareförmedling och bevarande av *árbediehtu* sker bäst genom in-situbevarande. Denna form av bevarande är svår att genomföra i praktiken, eftersom *árbediehtu* då ska bevaras i sin naturliga miljö.

Med in-situbevarande av kunskap menas sådan kunskap som bevaras i sin naturliga kontext och inte i ett musealt sammanhang eller i form av nedteckningar i ett arkiv.
(Tunón 2004, s. 164)

För att genomföra verkligt och en stark in-situbevarande krävs en starkare rätt till det land och vatten som vi samer brukar för våra levnadssätt och kulturer. In-situbevarande pågår dock i en viss utsträckning i Sápmi och i dagsläget kännetecknas den av att det är när en generation som besitter kunskapen och aktivt för över kunskapen till den yngre generationen på ett naturligt sätt. Exempel på sådan kunskap kan vara var och när familjen plockar *juobmo*, hur man fiskar med not och var man gör det, hur man syr skor. Det är inte alla samer som har haft förmånen att få lära sig den traditionella kunskapen på det naturliga sättet och därför är det viktigt att utveckla alternativa bevarandemöjligheter till verkligt in-situbevarande.

Ex-situbevarande av árbediehtu

När kunskap lyfts ur sitt sammanhang blir det ex-situbevarande, även om det är samerna själva som genomför *árbediehtu*-dokumentationen. För bevarandet av *árbediehtu* är det viktigt att den som innehar kunskapen också har rätt att avgöra hur den ska vidareförmedlas, användas och bevaras/lagras. Eftersom delar av den dokumenterade *árbediehtu* håller på att försvinna går det inte att enbart förespråka ett in-situbevarande, utan vi måste tillämpa andra sätt för bevarande/lagring, nämligen på olika institutioner.

---

¹⁹ Dynamik – rörlighet, förändringsbar

²⁰ Samlade erfarenheter

²¹ Statisk – stel, fast, oföränderlig

Publicering av böcker, artiklar, filmer, bilder, ljudböcker etc. är exempel på ex-situbevarande som kan gynna vidareförmedlingen och bevarandet av *árbediehtu*. När *árbediehtu* bevaras på ovanstående sätt finns det förutsättningar att sprida kunskapen vidare och väcka intresset för *árbediehtu*. Insamlad samisk traditionell kunskap ska inte bara lagras i arkiv utan bör i slutändan resultera i någon form av slutprodukt som är tillgänglig för den samiska allmänheten och som bidrar till vidareförmedlingen av den.

Bevarande, lagring och förvaring av *árbediehtu* bör ske där det är möjligt i det samiska samhället, på t.ex. olika kulturinstitutioner där materialet kan vara sökbart och mer tillgängligt för oss samer, men även för andra. I allt bevarande/lagring av *árbediehtu* ska det tydligt framgå från vilken region den härstammar, vem som har förmedlat kunskapen och vem som har samlat in materialet. Vem insamlaren är, kan vara betydelsefullt att veta om någon annan ska använda materialet vid ett senare tillfälle för ytterligare fördjupningar.

Återkopplande av ett *árbediehtu*-projekt till det samiska lokalsamhället

När ett insamlingsarbete för ett *árbediehtu*-projekt är slutfört ska en återkoppling till lokalsamhället och berörda samer genomföras. Hittills har det varit få gånger som det berörda samiska samhället har fått ta del av slutprodukten. I samband med att insamling av *árbediehtu* sker, ska dokumenterarna kunna presentera hur återkopplingen till lokalsamhället ska ske för traditionsbärarna. Återkopplingen är viktig ur den aspekten att de samer som har delat med sig av sin *árbediehtu* ska ha möjlighet att läsa igenom råmaterialet för att se om man uppfattats rätt av dokumenteraren. Den här återkopplingsmetoden är av betydelse för att garantera att den *árbediehtu* som traditionsbärarna delat med sig dokumenterats på ett korrekt sätt, och att eventuella feltolkningar av *árbediehtu* kan undvikas. Det är också av betydelse för att vidareförmedlingen av *árbediehtu* stämmer överrens med vad traditionsbäraren har förmedlat. Om nedtecknarens syn på en specifik handling inte stämmer överrens med traditionsbärarens syn på samma handling, ska det framgå i slutprodukten att de två parterna har haft avvikande uppfattningar. Det bör framgå var de bägge parternas uppfattning skiljt sig åt. De som delar med sig av *árbediehtu* till ett dokumentationsprojekt har rätt att ta del av slutresultaten. Av det material som produceras om *árbediehtu* bör det finnas minst en kopia av råmaterialet och den färdiga produkten hos lokalsamhället och hos de enskilda samer som har varit verksamma i projektet. Återkopplandet kan ske i form av vidareförmedlingsinsatser, föreläsningar, utställningar, filmvisningar etc.

Dokumentering/insamling av *árbediehtu*

Det finns några samer som tidigt själva dokumenterade det samiska levnadssättet utifrån både ett andligt/immateriellt och praktiskt/materiellt perspektiv och de var bland annat Johan Turi, Anta Pirak, Kristoffer Sjulsson och Nils Nilsson Skum. Deras syfte var

inte att dokumentera *árbediehtu* utan framförallt att förklara det samiska levnadssättet för utomstående. Ovan nämnda samer kan dock betraktas som föregångare/pionjärer när det gäller att dokumentera samiskt levnadssätt utifrån en samisk värdegrund.

Árbediehtu har dokumenterats länge, men inte av den samiska befolkningen själv. Insamlingarna har varit sporadiska och genomförts av utomstående. Några av de första nedteckningarna av samisk traditionell kunskap som finns är delar av de så kallade prästrelationerna från 1600-talet. I dessa dokument om samiskt liv och leverne finns det källkritiska problem, t.ex. hur ska man hantera materialet, vems syn på *árbediehtu* (samerna och samiskt liv) är det som återges. Genom seklerna har det regelbundet publicerats liknande böcker med samma källkritiska problem, vilket fortfarande sker. När arbete med *árbediehtu* sker genom ett redan insamlat material, oavsett vem som har genomfört insamlingen, bör man vara medveten om att källkritiska problem kan föreligga. Det är inte möjligt att oreflekterat använda sig av materialet. Det gäller även material som samlats in av oss samer själva. Många, utomstående, har känt ett ansvar att dokumentera den samiska kulturen och levnadssätten och därmed även *árbediehtu* utifrån olika perspektiv. Gemensamt för flertalet av dessa projekt är att de genomförts utifrån insamlarens egna perspektiv och vad denne har ansett vara viktigt att bevara till eftervärlden. Det behöver inte överensstämma med vad vi samer anser vara viktigt att vidareförmedla, dokumentera och bevara till kommande generationer. I många samiska lokalsamhällen finns det en allmän uppfattning och erfarenheter om att forskare/dokumenterare kommer dit, är där en kortare period och sedan åker därifrån, och det berörda samhället hör aldrig mer av dem och får inte någon information om vad som hände med den *árbediehtu* som de delade med sig av.

Om inte vidareförmedlingen och dokumentationen också utförs av urfolken själva eller utifrån deras värdegrunder, kan det finnas risker för att feltolkningar sker och att den traditionella kunskapen missförstås, vilket beror på att dokumenteraren inte har de förkunskaper som krävs och att kunskapen lyfts ur sitt sammanhang. När vi tar ansvar för dokumentationen själva, kan vi bidra till att det samiska lokalsamhället blir delaktigt och att traditionsbärarna inte behöver känna sig utnyttjade samt att kunskapen återkopplas till de berörda.

Vem kan vidareförmedla och dokumentera árbediehtu?

Vem som helst som vill får vidareförmedla och dokumentera *árbediehtu*. Dokumenteringen behöver inte ske i projektform. Det viktigaste är att kunskapen dokumenteras och då kan man börja med sig själv. Individen kan skriva ned vad denne kan och vet om olika saker som kan kopplas till *árbevirolaš mahttu* samt dela med sig av den kunskapen till andra. Målsättningen behöver inte vara att det ska vara en allomfattande kunskapsdokumentation, utan personen ifråga behöver bara utgå från sina vardagliga uppgifter, t.ex. hur denne röker kött, hur man gör, vad man ska tänka på etc. Vill personen ifråga, kan denne komplettera sin *muitalus* med bilder som förtydligar tillvägagångssättet. Den som utför uppgiften kan också bjuda in någon som är intresserad av att lära sig att delta i aktiviteten. Andra kan dokumentera *árbediehtu* genom att samtala med individer i deras omgivning om traditionell kunskap, hur man

gör olika saker och även hur man gjorde saker förr, t.ex. hur man tillverkade skidor. *Árbediehtu* finns i varje samiskt hem och den bör varje enskild same känna ett ansvar för att dokumentera. Det är något man använder sig av utan att man alltid tänker på att det är *árbediehtu* som ligger bakom ens handlingar eller val.

Nästa steg är att vidareförmedla kunskapen. Även om kunskapen samlas in betyder det inte per automatik att den kommer att användas aktivt. Enda sättet att se till att *árbediehtu* förblir en levande kunskap är att den vidareförmedlas och vem som helst kan göra det. Det räcker med att man låter andra vara med och ta del när man utför handlingar. Äldre kan låta sina barnbarn vara med när de tillverkar ripsnaror och sedan placerar dem i naturen. På så sätt förs kunskapen vidare, även om den som får ta del av kunskapen inte kommer att använda den aktivt, så har personen kunskaper om t.ex. ripsnarningen. Vidareförmedling av kunskap sker oftast på ett naturligt sätt och vill att man att fler ska få ta del av den, kan man bjuda in intresserade. Det behöver inte heller vara äldre som lär yngre, utan det kan vara jämnåriga som lär varandra, eftersom de oftast innehar olika delar av *árbediehtu*. I ett område höll kunskapen på hur man tillverkar *gurpi*²² på att försvinna, men genom några yngre kvinnor som lärde sina jämnåriga vänner den kunskapen, har *gurpi* återigen blivit en naturlig del av kosten. Varje same bör ta ansvar för att *árbevirolaš mahttu* vidareförmedlas och dokumenteras. Bevarandet och levandegörandet av *árbediehtu* är så viktigt och betydelsefullt för det samiska samhället, vilket innebär att den enskilda individen inte kan förlita sig på någon annan utför dessa uppgifter. Det här är en uppgift där alla kan bidra utifrån sina egna förutsättningar. Om *árbediehtu* ska kunna stärkas och fortsätta ha en stark position i vårt samhälle måste alla samer engagera sig och ta sitt ansvar.

Insamlingsmetodens betydelse för dokumentationen

För att genomföra ett dokumentationsarbete avseende *árbediehtu* krävs det flertalet gånger att insamlaren använder sig av några metoder för att kunna dokumentera kunskapen så innehållsrikt och detaljerat som möjligt. Att enbart använda sig av intervjutekniken kan begränsa insamlingsarbetet och slutresultatet, vilket vi samer inte anser vara önskvärt. För att lyckas dokumentera *árbediehtu* utifrån ett holistiskt perspektiv som är ett krav från det samiska samhället, krävs det att man reflekterar kring de metoder man tänkt använda sig av och vilka fördelar respektive nackdelar varje metod har. De valda metoderna är nyckeln till hur bra dokumentation insamlaren lyckas genomföra. Intervjumetoden kan med fördel kompletteras med *mapping*-metoden eller med andra metoder, t.ex. att insamlaren har med sig bilder som de samtalar kring eller har sin utgångspunkt från. För att den samiska traditionella kunskapen ska dokumenteras så noggrant som möjligt vill vi samer att insamlaren/na använder sig av några metoder. Den som ska utföra dokumentationsprojekt bör noga och omsorgsfullt reflektera över vilka metoder som är mest lämpliga, samt att lokalsamhället/traditionsbärarna också kan acceptera och känna sig bekväma med de valda metoderna.

---

²² *Gurpi* – malt kött som lindas in i nätfettet och sedan röks.

Avtal

Indigenous and local communities should be [fully] informed [to the fullest extent possible] about the nature, scope and purpose of any proposed activities/interactions carried out by others [that may involve the use of their traditional knowledge, innovations and practices related to the conservation and sustainable use of biodiversity]. (UNEP/CBD/WG8J/6/4)

När någon ska genomföra ett dokumentationsprojekt i Sápmi, bör det finnas avtal eller ett så kallade *fritt i förväg lämnat informerat medgivande* mellan berörda parter. Genom avtal kan traditionsbärarna och deras kunskapsbank skyddas från att utnyttjas. En annan fördel med formella avtal är alla inblandade parter medvetandegörs om deras förutsättningar, skyldigheter respektive rättigheter i det gemensamma dokumentationsarbetet. Dessa avtal ska informera lokalsamhället om bland annat dokumentationsprojektets syfte, målsättningar, vilka konsekvenser ett deltagande kan ha för den enskilda personen ur såväl ett positivt som negativt perspektiv. Om denna information kommer traditionsbärarna till kännedom tidigt, kan de lättare avgöra om de är villiga att dela med sig av sin *árbediehtu* till det aktuella projektet. I avtalen ska det ingå ett antal fasta punkter samt att de berörda, såväl traditionsbäraren som dokumenteraren/insamlaren ska ha möjlighet att utveckla några avtalspunkter som gäller det aktuella projektet. De punkter som kan betraktas som fasta, är:

- vad är syftet med dokumentationsprojektet
- vem/vilka finansierar projektet,
- vem som är huvudansvarig för projektet och dess genomförande,
- vilka andra arbetar i projektet, vilka kommer att ta del av det insamlade råmaterialet,
- vilka metoder kommer projektet att använda sig av,
- vilka konsekvenser kan ett deltagande i projektet få för den enskilda individen,
- hur ska berörda traditionsbärare kunna ta del av det insamlade materialet och
- hur ska det insamlade materialet användas.

I dokumentationsavtal rörande *árbediehtu* bör följande punkter också finnas med;

- vem äger det insamlade materialet,
- var ska materialet lagras/bevaras efter projektets genomförande,
- hur sker återkopplingen till lokalsamhället ske, samt
- hur ska vidareförmedlingen av resultaten ske.

I dokumentationsprojekt som utgår från *fritt i förväg lämnat informerat* kan *árbediehtu* skyddas och rädslan för att eventuellt bli utnyttjad minimeras.

Anonymitet

När dokumentationsprojekt genomförs är det bästa om de berörda traditionsbärarna inte ställer krav på att vara anonyma. Det insamlade materialet blir starkare om det

framgår vilka samer som delat med sig av sin *árbevirolaš mahttu*. Det möjliggör för andra att ta del av dessa specifika personers kunskaper. Om traditionsbärarna ställer upp med sina namn underlättar det också betydligt i själva dokumentationsarbetet och efterföljande bearbetning av det insamlade materialet. I material där det framgår vilka som delat med sig av sin *árbediehtu* är det också lättare att avtacka och ära dem i slutprodukten. Genom icke-anonyma traditionsbärare kan dokumenteraren också överväga ett delat författarskap i slutprodukten. Det är kunskapslämnarens uppgifter som är grunden för hela dokumentationsinsatsen och i många fall kan delat författarskap vara det bästa. Den som har kunskapen får på så sätt också äran för den, och inte någon annan som egentligen bara har dokumenterat den och bearbetat den till ett tillgängligt material för en större allmänhet, vilket också är en viktig uppgift.

Traditionsbärarna kan och får dock ställa krav på att de ska få vara anonyma. Anonymitetskravet ska respekteras och inte ifrågasättas eller negligeras av den som genomför dokumentationsprojekt. Samiska samhällen är små samhällen, där många känner till varandra på ett eller annat sätt. I små samhällen kan det vara svårt att garantera fullständig anonymitet och anser dokumenteraren att det är svårt att genomföra dokumentationsarbetet utifrån dessa krav, ska frågan diskuteras innan det gemensamma arbetet inleds. Det kan finnas andra orsaker till varför en traditionsbärare vill vara anonym eller att uppgifterna ska behandlas konfidentiellt, vilket alltid ska respekteras oavsett vad som är bakomliggande orsaker till kravet.

Kommersialisering

Árbediehtu ska inte kommersialiseras av utomstående. Det är en fråga för oss samer att själva ta ansvar för, om det ska ske, när, var och varför i så fall. När *árbediehtu* och nyttjandet av naturen kan omvandlas till en marknadsvara, får den ett mervärde och kan säljas på den öppna marknaden och ge vinster till säljaren. Om försäljning av *árbediehtu* ska ske finns det anledning att diskutera hur den eventuella vinsten ska fördelas och framförallt vem innehar rätten att omvandla *árbediehtu* till en marknadsvara och sälja den vidare.

Vidareförmedling, lagring och bevarande av árbediehtu genom databaser

Databaser kan vara ett alternativ, till de mer traditionella sätten (böcker, artiklar, filmer) att bevara *árbediehtu* på. Databaser är lättåtkomliga och var det insamlade materialet lagras blir av mindre betydelse. Om den traditionella kunskapen lagras/bevaras i databaser ökar tillgängligheten väsentligt. Genom databaser kan *árbediehtu* bli öppen och tillgänglig för den samiska befolkningen oavsett bostadsort. Om vi samer väljer att förvalta, lagra och bevara vår *árbediehtu* i databaser ska vi ha huvudansvaret för hur databaserna struktureras. Samtidigt är det betydelsefullt att lagring och bevarande av insamlat material också sker på ett mer traditionellt sätt, all *árbediehtu* är inte möjlig att lagra i databaser, t.ex. hur man hittar i naturen i ett specifikt område. Databaser ska betraktas som en modell bland många andra. I en databas är det också möjligt att lägga in filmer, ljudsekvenser (berättarröster som återger historier) böcker, artiklar som pdf-filer etc. vilket tillgängliggör materialet för en större allmänhet. Databasförvaltning ska

betraktas som ex-situbevarande eftersom kunskapen lyfts ur de traditionella områdena där den hör hemma.

Filmer, böcker och artiklar har en central roll i både lagring, bevaring och vidareförmedling av kunskap eftersom de medierna kan återge *árbediehtu* på ett konkret sätt. Alla kanske inte är intresserade av att ta del av råmaterialet som ligger till grund för slutprodukten. För det samiska samhället i stort kan det vara av betydelse att både råmaterialet och slutprodukten bevaras, lagras och förvaltas. Ett råmaterial kan innehålla mer information än själva handlingen insamlaren har varit intresserad av att dokumentera. Förvaltnings-, lagrings-, bevaringsmodeller ska därför både ta hänsyn till råmaterialets karaktär och den slutgiltiga produkten av dokumentationsprojektet.

AVSLUTNING

För det samiska samhället är det viktigt att arbetet med att vidareförmedla och dokumentera *árbediehtu* fortsätter, eftersom basen för våra unika kulturer, språk och levnadssätt återfinns där. Det är ett arbete som ska prioriteras högt av såväl enskilda samer, forskare, politiker, institutioner, organisationer och andra, därför att den traditionella kunskapen i nuläget utsätts för en kunskapserosion som går fort. Just nu lever de första generationerna av samer som förlorar mer samisk traditionell kunskap än vad de producerar, en utveckling som vi anser måste bromsas upp och förändras. Det sker bäst genom att vidareförmedlingsarbetet och dokumentationsarbetet prioriteras på olika sätt, bland annat genom att fler får förutsättningar att genomföra egna projekt. *Árbediehtu*-förmedling och dokumentationen ska vara ett brett fält, eftersom den förtydligar och stärker grunderna för vår existens och visar på hur vi nyttjat mark och vatten på ett ekologiskt hållbart sätt genom generationer. Utan *árbediehtu* försvagas och förtunnas de samiska kulturerna, språket, näringar och identiteten utifrån många aspekter.

REFERENSER

- Agrawal, Arun (2004), *Indigenous and scientific knowledge: some critical comments*.
www.nuffic.nl/ciran/ikdm/3-3/articles/Agrawal.html
- Agrawal, Arun (1994), Dismantling the Divide between Indigenous and Scientific Knowledge.
http://dlcvm.dlib.indiana.edu/archive/0003270/01/Dismantling_the_Divide.pdf
- Agenda 21. www.unep.org/Document/Multilingual/default.asp?DocumentID=52&ArticleID=74&l=en
- Arctic Environment Protection Strategy 1997: Guidelines for Environmental Impact Assessment (EIA) in the Arctic. Sustainable Development and Utilization. Finnish Ministry of the environment, Finland.
- Assembly of Alaska Native Educators (2000), *Guidelines for Respecting Cultural Knowledge*. Anchorage.
- Bergstrøm, Grete Gunn (2001), *Tradisjonell kunnskap og samisk modernitet – en studie av vilkår for tilegnelse av tradisjonell kunnskap i en moderne samisk samfunnskontekst*. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Berättelser om Samerna i 1600-talets Sverige. Kungliga Skytteanska samfundets handlingar nr. 27. 1983. Umeå.
- Boven Karin & Morohashi, Jun (2002), *Best practices using Indigenous knowledge*. Haag.
- Brant Castellano, Marlen (2000), "Updating Aboriginal Traditions of Knowledge" in Sefa Dei, George J., Hall Budd L., Goldin Rosenberg, Dorothy (eds.) *Indigenous knowledge in global contexts – multiple readings of our world*. Toronto.
- Burgess, Philip (1999), *Traditional knowledge: A report for the Arctic Council Indigenous Peoples' Secretariat*. Köpenhamn.
- DCI (Dene Cultural Institute) (1991), *Guidelines for the conduct of participatory community research to document traditional ecological knowledge for the purpose of environmental assessment and environmental management*. Canadian Environmental Assessment Research Council. Hull.
- Dei, George J. Sefa, Hall Buddy & Rosenberg, Dorothy Goldin (2000), *Indigenous knowledge in global context: multiple readings of our world*. Toronto.
- Ellen, Roy & Harris, Holly (2000) "Introduction" in Roy Ellen, Peter Parkes & Alan Bicker (eds.) *Indigenous Environmental Knowledge and its transformations – Critical Anthropological perspectives*. Amsterdam.
- Gaup, Kare Elle (2008), "Ethical challenges in selecting research subjects with regard to fieldwork in Sápmi" in *Sáme- ja álgoálbmotdutkaná etihkka*. Rapport 1/2008. NSI, Guovdnageaidnu. s. 94-101
- Grenier, Louise (1998), *Working with Indigenous Knowledge: A guide for researchers*. Ottawa
- Guttorm, Gunvor (2009), *Árbediehtu – som begrep og i praksis*. Arbetsnotat april 2009. Guovdageaidnu.
- Guttorm, Gunvor & Labba, Solveig (2008), *Ávdnasis duodjin – Dipmaduodjesámit*. Guovdageaidnu.
- Hansen, Stephen & Van Fleet, Justin (2003), *Traditional knowledge and Intellectual Property: A handbook on issues and Options for traditional knowledge Holders in Protecting their Intellectual Property and Maintaining Biological Diversity*. Washington.
- Helander, Elina (1998), "Traditionell samisk kunnskap som resurs – nya perspektiv" i *Árbevirolas sami diehtu – Traditionell samisk kunnskap*. Stockholm.
- Henriksen, John B (2009), *Árbediehtu – kartlegging, bevaring og bruk av samisk tradisjonell kunnskap*. Arbeidsnotat. Guovdageaidnu

- Henriksen, John B (2009), *Bruk av tradisjonelle samiske landområder og naturressurser – en forutsetning for bevaring, bruk og utvikling av árbediehtu*. Arbeidsnotat #3. Sámi allaskuvla. Guovdnageaidnu.
- Hunn, Eugene (1993), "What is traditional knowledge?" in Nancy M. Williams & Graham Baines (eds.) *Traditional ecological Knowledge: Wisdom for Sustainable Development*. Canberra.
- IIRR (International Institute of Rural Reconstruction) (1996). Recording and using indigenous knowledge: a manual. IIRR. Cavite. Philippines
- International Labour Organization Convention NO.169. Convention on Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries. 7 june 1989.
- Inter Tribal Health Authority (2005), Research Protocol www.turtleisland.org/healing/itharesearch.pdf
- Inuit Tapiriit Kanatami and Nunavut research Institute (2007), Negotiating Research Relationship with Inuit Communities – A guide for researchers. www.itk.ca/sites/default/files/Negotiating-Research-Relationships-Researchers-Guide.pdf;
- ITC (Inuit Tapirisat of Canada) Research principles for community-controlled research with the Tapirisat Inuit of Canada. Ottawa.
- Joks, Solveig (2009), *Rapport om grunnlag for forvaltning av dokumentert tradisjonell kunnskap*. Sámi allaskuvla. Guovdnageaidnu.
- Jonsson Nordin, Åsa (2010), "Etiska riktlinjer för dokumentation av árbediehtu" i *Antologi om árbediehtu och metoder*. Ges ut av Sámi allaskuvla. Guovdnageaidnu. Under publicering
- Jonsson Nordin, Åsa (2009), "Reflektioner kring árbediehtu /samisk traditionell kunnskap – ett komplext begrepp" i Antologi från samiska veckan 2009 och konferensen River to cross. Centrum för samisk forskning. Umeå universitet. Umeå. Under publicering.
- Kahniakhehaka Nation (1995), Akwesasne Good Mind Research Protocol www.mcmaster.ca/ors/ethics/download/akwesasne.pdf
- Kuokkanen, Rauna (2008), "From research as colonialism to reclaiming autonomy – Towards a research ethics framework in Sápmi" in *Sáme-ja álgoálbmotdutkaná etihkka*. Rapport 1/2008. NSI, Guovdnageaidnu. s.48-63
- Kuokkanen, Rauna (2000), "Towards an "Indigenous paradigm" from a sami perspective" in *The Canadian Journal of native Studies XX, 2 (2000)*, s 411-436
- Longley Cochran, Patricia (2009) Ethical guidelines for the Use of Traditional Knowledge in research and Science. www.nativescience.org/assets/Document/Power%20Point/Ethical%20Guidelines%20for%20TK.pdf
- Maundu, Patrick (1995), *Methodology for collecting and sharing indigenous knowledge – a case study*. www.iss.nl/ikdm/IKDM/IKDM/3-2/articles/maundu.html 20090506
- Mi'kmaq Ethics Watch Principles and Guidelines for researchers Conducting Research With and/or Among Mi'kmaq People. www.kinu.ns.ca/downloads/parental_handbook-mikmaw.pdf
- Myrvold, Marit (2002), "Knocking on heaven's door" i *Samisk forskning og forskningsetikk*. Oslo. s. 45-55
- Nationellt Program för Traditionell Ekologisk Kunnskap. www.naptek.se/omnaptek/om.php
- Nordiska samekonventionen www.sametinget.se/1516
- Oskal, Anders, Turi Johan M & Sundset Monica A (2007), *Ethical guidelines for handling traditional knowledge at the International Centre for Reindeer Husbandry*. ICR. Guovdnageaidnu.
- Porsanger, Jelena (2010), "Self-determination and indigenous research: capacity building on our own terms." International expert group meeting – Indigenous Peoples: Development with culture and identity Articles 3 and 32 of the United Nations Declaration of the Rights of Indigenous Peoples. New York. PFII72010/EGM.

- Porsanger, Jelena (2004), An essay about indigenous methodology.
<http://uit.no/getfile.php?PageId=977&FileId=188>
- Posey, Darrell A (2004), *Indigenous knowledge and Ethics: A Darrell Posey Reader*. (ed. Kristina Plenderleith). New York.
- Posey, Darrell A (2000) "Ethnobiology and ethnoecology in the Context of National Laws and International Agreements Affecting Indigenous and Local Knowledge, Traditional Resources and Intellectual Property Rights" in Roy Ellen, Peter Parkes & Alan Bicker (eds.) *Indigenous Environmental Knowledge and its transformations – Critical Anthropological perspectives*. Amsterdam.
- Posey, Darrell A & Dutfield, Graham (1996) *Beyond Intellectual Property – Toward traditional resource rights for indigenous peoples and local communities*. Ottawa.
- Principles for the Conduct of research in the Arctic <http://ankn.uaf.edu/IKS/conducted.html>
- Rio-deklarationen www.sweden.gov.se/content/i/c&/01/86/84/42a35d54.pdf
- Ryd, Yngve (2001), *Snö – en renskötare berättar*. Stockholm.
- Sámediggi (2009), *En projektledare till Árbiediehtu projektet (samisk traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald)*. Giron
- Sametinget (2009), Sametingets Livsmiljöprogram, Eallinbiras. Kiruna.
- Sara, Mikkel Nils (2004), "Samisk kunnskap i undervisning og læremidler" i Vuokko Hirvonen (red.) *Samisk skole i praktik og praksis*. Karasjok.
- Schanche, Audhild (2000), "Samerna och bevarandet av den etnobiologiska mångfalden" i Ingvar Svanberg & Håkan Tunón (red.) *Samisk etnobiologi – Människor, djur och växter i norr*. Nora
- Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2004), *Akwé: Kon Voluntary Guidelines for the Conducts of Cultural, Environmental and Social Impact Assessments regarding Developments Proposed to Take Place on, or which are Likely to Impact on, Sacred Sites and on Lands and Waters traditionally Occupied or Used by Indigenous and Local Communities*. Montreal.
- Smith, Linda (1999), *Decolonizing Methodologies – Research and indigenous peoples*. London
- Tunón, Håkan (2004), *Traditionell kunnskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige*. Centrum för biologisk mångfald. Uppsala.
- Turi, Johan (1987) *Muittalus samid birra – en bok om samernas liv*. Umeå.
- Turi, Johan (1965), *Mui'talus samiid birra*. Stockholm.
- UNEP/CBD/COP/6/7 report of the Ad-Hoc open-ended Inter-Sessional Working group on Article 8(j) and related Provisions of the Convention on Biological Diversity on the Work of its Second Meeting. Sixth Meeting. Haag. 7-19 April 2002.
- UNEP/CBD/WG8J/6/4 Revised draft of the element of an ethical code of conduct to ensure respect for the cultural and intellectual heritage of indigenous and local communities.
- UNESCO (2003), *Convention for the safeguarding of the Intangible Cultural heritage*. Paris.
- UNESCO (2002), *Cultural diversity: Common Heritage – Plural Identities*. Paris
- United Nations general Assembly A/61/L.67
- Utsi, Per Mikael (2007), *Traditionell kunnskap och sedvänjor inom den samiska kulturen – relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Sametinget, Kiruna & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.
- Vars, Laila Susanna (2008), *The Sami should share knowledge with Indigenous people*.
<http://www.galdu.org/web/index.php?odas=3370&giella1=eng>
- Whap, Georgina (2001), "A Torres Strait Islander perspective on the Concept of Indigenous Knowledge" in *The Australian Journal of Indigenous Education*
- World Archaeological Congress Code of Ethics.
www.worldarchaeologicalcongress.org/site/about-ethi.php 27/10-09
www.worldbank.org/afr/ik/index.htm

BILAGOR

Bilaga A. Urval av internationella konventioner

Konventionen om biologisk mångfald

8j) (...) med förbehåll för dess nationella lagstiftning respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor. (Konventionen om biologisk mångfald, artikel 8j).

10c) Skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart nyttjande. (Konventionen om biologisk mångfald, artikel 10c).

Rio-deklarationen

Princip 22;
Urbefolkningar och deras samhällen, liksom andra lokalsamhällen, har en viktig roll i miljövård och utveckling på grund av deras kunskaper och traditionella sedvanor. Stater bör erkänna och vederbörligen stödja deras identitet, kultur och intressen och göra det möjligt för dem att delta effektivt i arbetet med att uppnå en hållbar utveckling.

FN:s urfolksdeklaration

Article 31;

1. Indigenous peoples have the right to maintain, control, protect and develop their cultural heritage, traditional knowledge and traditional cultural expressions, as well as the manifestations of their sciences, technologies and cultures, including human and genetic resources, seeds, medicines, knowledge of the properties of fauna and flora, oral traditions, literatures, designs, sports and traditional games and visual and performing arts. They also have the right to maintain, control, protect and developed their intellectual property over such cultural heritage, traditional knowledge, and traditional cultural expressions.
2. In conjunction with indigenous peoples, States shall take effective measures to recognize and protect the exercise of these rights.

ÁKWE:KON

- 6h) Traditional knowledge – refers to the traditional knowledge, innovations and practice of indigenous and local communities embodying traditional lifestyles relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity.

Agenda 21, kapitel 26

26.3 iii) att erkänna deras värderingar, traditionella kunskaper och metoder för resurshantering för att främja en miljöanpassad hållbar utveckling.
iv) att erkänna att ett traditionellt och direkt beroende av förnyelsebara resurser och ekosystem, inklusive hållbara skördemetoder, även i fortsättningen är livsviktigt för ursprungsbefolkningars och deras samhällens kulturella, ekonomiska och fysiska välbefinnande.
26.6 a) Utarbeta eller stärka nationella förfaranden för samråd med ursprungsbefolkningar och deras samhällen i syfte att beakta deras behov och förena deras värderingar samt traditionella och andra kunskaper och metoder med nationell politik och nationella program inom resurshantering och bevarande och andra utvecklingsprogram som angår dem.

ILO-konvention nr. 169

Behandlar det samiska samhället i stort och ett ratificerande av den skulle få positiva bieffekter för árbediehtu, både avseende, förvaltning, bevarande/lagring, vidareförmedling etc.

Nordiska samekonventionen²³

- Staterna skall respektera det samiska folkets rätt att förvalta sin traditionella kunskap och sina traditionella kulturella uttryck samt verka för att samerna kan bevara, utveckla och förmedla dem till kommande generationer. (...)
- Staterna skall verka för att samernas traditionella kunskap beaktas vid beslut om samiska förhållanden.

Universal Declaration on Cultural Diversity (UNESCO)

- Respektera och skydda traditionell kunskap, speciellt ursprungsbefolkningars kunskap; erkänna bidraget från traditionell kunskap, speciellt vad det gäller miljövard och förvaltning av naturresurser, och att utveckla samverkan mellan modern forskning och lokal kunskap.

Local and Indigenous knowledge systems - LINKS (UNESCO)

- Lokal och ursprunglig kunskap, även kallad traditionell ekologisk kunskap, inkluderar sofistikerad förståelse, tolkningar och innebörder, som har utvecklats av människor med lång tradition av interaktioner med den omgivande naturen. Dessa unika vägar att finna kunskap är viktiga uttryck för världens kulturella mångfald. De utgör en del av ett kulturellt komplex som omfattar språk, resursutnyttjande, namngivning, klassificeringssystem, ritualer, andliga aspekter och världssyner. För de allra flesta landsbygdsbefolkningar och ursprungsbefolkningar så erbjuder dessa kunskapssystem basen till de lokala besluten rörande vardagen (ekonomi, sociala, kulturella, ekologiska). (---) Erkännande av både mäns och kvinnors kunskap och förståelsen för dess innehåll, överföringsmetoder och natur är nödvändiga för att kunna bevara, främja och aktivera dem (---) Varje generation tillför kognitiva redskap och förståelser som behövs för att leva i en hastig förändrad värld genom att förändra förfädernas kunskap utifrån sina egna personliga erfarenheter och upplevelser.

---

²³ Nordiska samekonventionen är ett förslag på en gemensam konvention för de tre nordiska länderna.

Bilaga B. Urval av arkiv där árbediehtu kan finnas bevarat

- Härnösands landsarkiv
- Riksarkivet
- Norrbottens/Västerbottens museets arkiv
- Jamtli
- Ájtte
- Dialekt- och folkminnesarkivet (DAUM och SOFI)
- Samiska organisationer/institutioner
- Ájtte
- Privatarkiv/byråldor

Bilaga C. Förslag på metoder för dokumentation av árbediehtu

- Genomgång av tidigare insamlat material
- Direkta observationer, närvarande när aktiviteten utförs
- Pröva på själv
- Låta deltagarna utforma sina egna kartor och modeller som ligger till grund för samtalet
- Guidade fältpromenader – informanten och insamlaren färdas tillsammans i naturen
- Säsongskalendrar – när gör man vad
- Vardagsaktivitetsprofiler – möjlighet att jämföra vardagssysslorna för olika grupper i samhället
- Ostrukturerade intervjuer
- Semistrukturerade intervjuer
- Gruppintervjuer – allt från två deltagare till fler
- Tidslinjer – händelser och annat listas upp
- Återgivandet av lokalthistorier
- Representanter från lokalsamhället genomför data-insamlingen och delar av analysen
- Mapping
- Film/videoinspelningar
- Fältarbete
- Samtal, här avses inte intervjuer
- Visa bilder/fotografier

Bilaga D. Fritt i förväg lämnat informerat medgivande

I ett fritt i förväg lämnat informerat medgivande bör följande punkter ingå:

- Syfte med forsknings-/dokumentationsprojektet
- Finansiärer av projektet
- Ansvarig person för projektet
- Eventuella fördelar och nackdelar som kan uppstå till följd av projektets genomförande
- Forsknings-/dokumentationsmetoder
- Deltagande eller kontakt med berört lokalsamhälle

Samtycket ska ha skett genom:

- Information om projektet getts på ett fritt sätt
- Samtycket skall ha erhållits innan projektet påbörjas
- Berört samhälle ska ha tillgång till befintlig information om projektet
- Det ska finnas tid att inhämta synpunkter och ställningstagande för projektet bland gruppens medlemmar
- Entydiga avtal eller överenskommelser mellan de inblandade

Bilaga E. Förslag för vidareförmedling av kunskap

- Böcker/Artiklar
- Manualer, typ instruktionsbok för hur olika aktiviteter utförs
- Kursverksamhet
- Filmer, både korta och långa. Möjliga att ladda ned från Internet
- Ljudböcker
- Bilder/fotografier
- Kartor
- Föreläsningar
- Studiecirklar
- Utställningar
- Dataspel
- Handikappanpassat material
- Databaser
- Studiecirklar

Bilaga F.

Eallinbiras om samisk kunskap:

Vårt övergripande mål: En livskraftig & hållbar samisk livsmiljö

Vi önskar att leva i ett livskraftigt Sápmi som är rotat i både en bärkraftig natur och i en levande samisk kultur. Människan och naturen har en långsiktig förmåga att förnya sig och hållbart vidareutvecklas även i tider av betydande förändringar. Både natur och kultur i Sápmi upplevs som berikande för omvärlden. Våra tre delmål (Natur, traditionell kunskap, balanserat utveckling)

Arbevirolas máhtu

Vi är experter i hållbarhet. Hållbarheten har alltid varit förutsättningen för att vi kunde finnas kvar och att vårt samhälle kunde vidareutvecklas. Det är viktigt att söka kunskap där kunskap står att finna, till exempel samisk kollektiv kunskap om hur man optimerar sitt uttag och förvaltar resurser. Vi bör ta hänsyn till denna kunskap i skapandet av ett långsiktigt hållbart samhälle. Forskning om vår traditionella kunskap ger oss möjligheten att göra nya överväganden av historien, kritiskt granska nutiden och bygga framtiden.

Därför ska vi bygga upp vår egen förmåga att forska, söka efter lösningar i vår kultur och bygga vidare på det vi har idag som folk. Först ska vi minnas och återupprätta vår kunskap. Vi ska forska med en helhetssyn som är inneboende i vår kultur och livsfilosofi.

Hållbarhetsaspekterna inbegriper sociala förhållanden, historia, kultur och rättigheter.

Hållbarheten ska vara ett förenande tema för samisk forskning om samisk kultur.

I vår forskning ska vi också beakta den materiella, den sociala och den mentala dimensionen av kunskap. Denna typ av forskning måste ske på lokal nivå eftersom traditionell kunskap är platsbunden.

Sametinget ska uppmuntra och underlätta forskning, dokumentation & återupprättandet av traditionell kunskap med fokus på följande områden:

- Biebmu (Mat): födoämnen, tillagning och förvaring
- Dearvalasvuohhta (Hälsa): samisk läkekonst och hälsotips samt kunskap om kläder och material för att klara klimatet
- Ráhkadeapmi (Byggande): lokalt byggmaterial och klimatlämpad arkitektur, byggplatser (klimat-smart placering mm), byggplaner
- Ealáhusat (Näringsar): samisk kunskap inom olika näringar som till exempel rennäringen, jakt och fiske, slöjd, design, småbruk
- Giella (Språk): språket uttrycker vår relation till naturen och livet och är därför viktigt att bevara även ur ett miljöperspektiv. Sametinget hänvisar till eget språkprogram.
- Oahppan (Lärandet): samisk kunskap av lärandet i sammanband med miljön, till exempel hur vi lärde oss om respekt till naturen och varandra förr, hur vi lärde oss livsviktiga kunskaper och förståelse av naturen, mm
- Oktavuodat (Relationer): samisk kunskap om till exempel levnadssätt i förhållandet till naturen (relation till och samarbete med djur och natur (vädret, klimatet, årstid, resurser)); Samarbete mellan människor (samhällsstruktur, byföretagsstruktur inom renskötsel mm); Relation till årstider - rytmen i nyttjandet av naturen i relation till årstiderna
- Hálddaseapmi (Förvaltning): metoder om naturresursförvaltningen

Sametinget uppmuntrar dig att:

- granska ditt eget liv och dina vardagsvanor och att du använda värdefull samisk kunskap på alla nivåer
- delta i forskningsprojekt om samisk kunskap
- lära ut den samiska kunskapen till dina barn och barnbarn (till kommande generationer)

Vissa mål kan bara nås genom försiktigt agerande och samarbete av alla aktörer i Sápmi, till exempel Svenska regeringen, myndigheter, företag, mm måste samarbeta och ta ansvar för en hållbar utveckling. Sametinget prioriteringar är följande: Sametinget anser det som ytterst viktigt att:

- Vi har en viktig roll som klimat- och miljövittne på nationell och internationell nivå.
- Samisk traditionell kunskap jämställs i forskning om naturvård och landskap.
- Vi respekteras som jämlika i samråd relaterade till markanvändning/ exploatering i Sápmi.
- Jakt- och fiskevårdsområden för det rörliga friluftslivet ska vara utformade på samernas initiativ och förvaltas av samerna själva.

